

“HUDUDGAZTA’MINOT” AJDA INVESTITSIYA RESURLARIDAN SAMARALI FOYDALANISHNI BAHOLASHNING MOLIVAVIY VA TEXNIK-IQTISODIY MEZONLARI

Shukurillaev Jahongir Botir o’g’li

Toshkent kimyo-texnologiya instituti

mustaqil izlanuvchisi

ORCID: 0009-0008-5362-873

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20609478>

Yoqilg’i-energetika korxonalarida investitsiya resurslaridan samarali foydalanish masalasi tarmoqning moliyaviy barqarorligi, xizmatlar sifati va infratuzilmaviy rivojlanishi bilan bevosita bog’liqdir. Ayniqsa, gaz ta’minoti tizimida investitsiya loyihalari nafaqat moliyaviy daromadlilik, balki texnik yo’qotishlarni kamaytirish, tarmoq qamrovini kengaytirish va iste’molchilarga ko’rsatiladigan xizmatlarning uzluksizligini ta’minlash nuqtayi nazaridan ham baholanishi zarur.

“Hududgazta’minot” AJda investitsiya resurslari asosan tarmoqni modernizatsiya qilish, gaz taqsimlash tizimlarini yangilash, raqamli monitoringni joriy etish, avariya holatlarini kamaytirish va yangi abonentlarni ulashga yo’naltiriladi. Shu bois bunday loyihalarni baholashda faqat moliyaviy ko’rsatkichlar bilan cheklanish yetarli emas. Kompleks yondashuv loyiha qiymati, daromadlilik va qoplash muddati kabi moliyaviy mezonlar bilan birga tarmoq samaradorligi, texnik yo’qotishlarning kamayishi va xizmat sifati yaxshilanishini ham hisobga olishni talab etadi..

1-jadval

Investitsiya resurslaridan samarali foydalanishni baholashda qo’llaniladigan moliyaviy mezonlar

Mezon	Mazmuni	Boshqaruvdagi ahamiyati
NPV - sof joriy qiymat	Kelajakdagi pul oqimlarining hozirgi qiymati bilan investitsiya xarajatlari farqini ifodalaydi	Loyihaning iqtisodiy qiymat yaratishini aniqlaydi
IRR - ichki daromadlilik normasi	Loyiha bo’yicha kutilayotgan daromadlilik darajasini ko’rsatadi	Turli loyihalarni daromadlilik bo’yicha solishtirish imkonini beradi
PI - rentabellik indeksi	Har bir so’m investitsiya qaytimini ifodalaydi	Cheklangan resurslar sharoitida ustuvor loyihani tanlashga yordam beradi
DPP - diskontlangan qoplash muddati	Diskontlangan pul oqimlari orqali qoplanish muddatini bildiradi	Loyihaning likvidlik va qaytish tezligini baholaydi
WACC - kapitalning o’rtacha tortilgan qiymati	Turli moliyalashtirish manbalari narxini umumlashtiradi	Moliyalashtirish tuzilmasini maqbullashtirishga xizmat qiladi

1-jadvalda keltirilgan moliyaviy mezonlar investitsiya loyihasining iqtisodiy jozibadorligini aniqlashda muhim o’rin tutadi. Biroq gaz ta’minoti tizimidagi loyihalar uzoq muddatli va ijtimoiy ahamiyatga ega bo’lgani uchun ayrim hollarda faqat moliyaviy daromadlilikni asosiy mezon sifatida qabul qilish to’g’ri bo’lmaydi.

Masalan, tarmoqni rekonstruksiya qilish loyihasi qisqa muddatda yuqori daromad bermasligi mumkin, ammo gaz yo’qotishlarini kamaytirish, avariya holatlarini qisqartirish va xizmat sifati

barqarorligini oshirish orqali katta iqtisodiy va ijtimoiy samara yaratadi. Shu sababli investitsiya resurslaridan foydalanish samaradorligini baholashda kompleks indikatorlar tizimini shakllantirish maqsadga muvofiqdir.

Moliyaviy mezonlar bilan bir qatorda texnik-iqtisodiy mezonlarni ham hisobga olish investitsiya qarorlarining sifatini oshiradi. Bunda loyiha natijasida gaz yo‘qotishlarining pasayishi, yangi ulanishlar sonining ortishi, tarmoqlarning ishonchliligi, avariylar soni, raqamlashtirish darajasi va mijozlar murojaatlarining kamayishi kabi ko‘rsatkichlar asosiy baholash indikatorlari sifatida qaraladi.

Moliyaviy ko‘rsatkichlar	Texnik-iqtisodiy natijalar	Risklarni baholash	Natijaga asoslangan moliyalashtirish	Investitsion qaror
--------------------------	----------------------------	--------------------	--------------------------------------	--------------------

1-rasm. Investitsiya samaradorligini kompleks baholash modeli

1-rasmda investitsiya samaradorligini kompleks baholash modeli keltirilgan. Ushbu modelda moliyaviy ko‘rsatkichlar, texnik-iqtisodiy natijalar hamda investitsion risklarni baholash mezonlari yagona boshqaruv tizimi doirasida o‘zaro uyg‘unlashtiriladi. Mazkur yondashuv investitsiya loyihalarining samaradorligini faqat moliyaviy foyda nuqtayi nazaridan emas, balki ularning tarmoq infratuzilmasiga, xizmat sifati va ishlab chiqarish barqarorligiga ta’siri orqali ham baholash imkonini beradi. Natijada investitsiya resurslari xarajatlar hajmiga qarab emas, balki oldindan belgilangan aniq natija indikatorlariga erishish darajasiga muvofiq yo‘naltiriladi. Bu esa mablag‘lardan foydalanish ustidan nazoratni kuchaytirish, investitsion qarorlarning asoslanganligini oshirish va loyiha natijadorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Natijaga asoslangan moliyalashtirish yondashuvi “Hududgazta’minot” AJ kabi tarmoq korxonalar uchun alohida ahamiyatga ega. Chunki bunday korxonalarda investitsiya loyihalari ko‘pincha yirik infratuzilma obyektlarini modernizatsiya qilish, gaz ta’minoti tarmoqlarini kengaytirish, texnik yo‘qotishlarni kamaytirish va xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish bilan bog‘liq bo‘ladi. Mazkur mexanizm mablag‘ ajratish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshirilib, har bir bosqich qamrov kengayishi, gaz yo‘qotishlarining kamayishi, avariylar sonining qisqarishi, energiya samaradorligining oshishi hamda raqamlashtirish darajasi kabi aniq ko‘rsatkichlar bilan bog‘lanadi. Shu orqali moliyalashtirish jarayoni yanada shaffof, nazorat qilinadigan va natijadorlikka yo‘naltirilgan tus oladi.

2-jadval

Texnik-iqtisodiy mezonlar va ularning investitsiya samaradorligini baholashdagi o‘rni

Mezon	Baholash mazmuni	Kutiladigan natija
Gaz yo‘qotishlarini kamaytirish	Loyiha oldi va yakunidagi yo‘qotishlarni solishtirish	Operatsion xarajatlar kamayadi
Tarmoq qamrovini kengaytirish	Yangi ulangan xonadonlar va hududlar sonini aniqlash	Aholi va biznes subyektlarining gaz ta’minotidan foydalanish imkoniyati ortadi
Xizmat ishonchliligi	Avariya va uzilishlar dinamikasini baholash	Xizmat sifati va uzluksizligi yaxshilanadi
Raqamlashtirish	Hisoblagichlar, monitoring tizimlari va	Nazorat va shaffoflik

darajasi	avtomatlashtirilgan boshqaruv ulushini aniqlash	kuchayadi
Mijozlar murojaatlari	Shikoyatlar soni va ko'rib chiqish muddatlarini tahlil qilish	Iste'molchilar qoniqish darajasi oshadi

2-jadvalda keltirilgan texnik-iqtisodiy mezonlar investitsiya loyihalarining real natijadorligini baholash imkonini beradi. Bu mezonlar investitsiya mablag'lari qaysi yo'nalishda ko'proq samara berayotganini aniqlash, resurslarni ustuvor loyihalarga yo'naltirish va natijalarni doimiy monitoring qilish uchun xizmat qiladi.

Investitsiya resurslaridan foydalanish samaradorligini baholashda risk omillarini ham e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi. Tarif-me'yoriy o'zgarishlar, inflyatsiya, valyuta kursi tebranishlari, likvidlilik yetishmovchiligi va loyiha kechikishlari investitsiya natijalariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bois baholash jarayoniga risk matritsasi, stress-test va shartnomaviy kafolatlarni kiritish zarur.

Amaliy jihatdan korxonada har bir investitsiya loyihasi bo'yicha boshlang'ich ko'rsatkichlar bazasi shakllantirilishi lozim. Loyiha yakunida esa ushbu ko'rsatkichlar erishilgan natijalar bilan solishtiriladi. Bunday monitoring moliyaviy intizomni kuchaytiradi, samarasiz xarajatlarni kamaytiradi va investitsiya qarorlarining asoslanganligini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, "Hududgazta'minot" AJda investitsiya resurslaridan samarali foydalanishni baholash moliyaviy va texnik-iqtisodiy mezonlar uyg'unligiga asoslanishi lozim. NPV, IRR, PI, DPP va WACC kabi moliyaviy ko'rsatkichlar loyiha daromadlilikini aniqlasa, gaz yo'qotishlarini kamaytirish, qamrovni kengaytirish, avariylarni qisqartirish, xizmat sifatini oshirish va raqamlashtirish darajasi investitsiyaning real tarmoq samaradorligini ko'rsatadi.

Mazkur yo'nalishda quyidagi amaliy takliflarni ilgari surish mumkin: investitsiya loyihalarini baholashda moliyaviy va texnik-iqtisodiy indikatorlar tizimini joriy etish; har bir loyiha uchun boshlang'ich va yakuniy natija ko'rsatkichlarini belgilash; natijaga asoslangan moliyalashtirish mexanizmini bosqichma-bosqich qo'llash; risk matritsasi va stress-test vositalaridan foydalanish; investitsiya resurslari sarfi bo'yicha ochiq monitoring tizimini shakllantirish.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining 'Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida'gi Qonuni, O'RQ-598-son, 25.12.2019. LEX.UZ.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining '2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida'gi PF-60-son Farmoni, 28.01.2022. LEX.UZ.
3. G'ozibekov D.G., Qoraliev T.M. Investitsiya faoliyatini tashkil etish va davlat tomonidan tartibga solish. - T.: Matbuotchi, 1993.
4. Haydarov N.H. Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida korxonalar investitsion faoliyatidagi moliya-soliq munosabatlarini takomillashtirish masalalari. - T., 2003.
5. Damodaran A. Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset. New York: Wiley, 2012.
6. Flyvbjerg B. Megaprojects and Risk: An Anatomy of Ambition. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
7. World Bank. Public-Private Partnerships Reference Guide. Washington, DC: World Bank Group, 2017.